

УДК [37.035:316.46]:130.123.4

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-25-39>

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА

А. О. Вітченко

ORCID 0000-0002-1694-401X

Статтю присвячено вивченню сучасних наукових поглядів і підходів до реалізації духовного потенціалу військового лідерства як провідного чинника особистісного і професійного розвитку військовослужбовців, подальшої професіоналізації української армії, кадрового зміцнення системи управління Збройних Сил України. Проаналізовано теоретичні основи порушеної проблеми, актуалізовано проблемні питання розвитку військового лідерства як рушійної людиноцентричної інновації, практичного втілення духовного потенціалу військового лідера в умовах російсько-української війни.

У статті визначено сутність духовного потенціалу військового лідерства, що становить собою інтегральну єдність можливостей, які здатен реалізувати лідер завдяки цілісно сформованим у нього лідерським якостям: світоглядним, морально-етичним, емоційно-вольовим, інтелектуальним, культурно-естетичним, комунікативно-етикетним, наставницьким. Стисло проаналізовано виокремлені компоненти та з'ясовано, що духовний потенціал формується у процесі цілеспрямованого навчання, розвитку і виховання на основі актуалізації лідерських здібностей, поглиблюється завдяки неперервній самоосвіті, саморозвитку і самовихованню військового лідера. На прикладі провідного військового вишу України схарактеризовано систему розвитку духовного потенціалу офіцерів-лідерів, що інтегрує формальну (навчальні заняття) і неформальну освіту (лідерські курси), виховну роботу (групові і масові виховні заходи) з курсантами і слухачами Національного університету оборони України. Особливо наголошено на тому, що духовна зрілість військового лідера розкривається в його готовності спільно зі своїми однодумцями створювати відкритий простір для довірливого спілкування, обміну креативними ідеями і передовим досвідом, натхненної служби (праці), що зміцнює командний дух і водночас спонукає кожного військовослужбовця до розкриття власного лідерського потенціалу. Сформульовано основні умови досягнення військовими лідерами духовної зрілості.

Ключові слова: *військове лідерство, військовослужбовці, духовна зрілість, духовні цінності, духовний потенціал, духовність, Збройні Сили України.*

Свобода є у того, хто мислить і діє не в ізоляції від інших, а разом з іншими, у контексті цілісного буття, що об'єднує всіх. У цьому і полягає призначення та вищий смисл існування людини, яка є центром буття – природного, соціального, духовного.

(В. Кремень «Духовність і цінності буття людини», 2019)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У контексті посилення військової агресії Російської Федерації проти України, поширення російських імперських наративів, нав'язування рашистських ідеологем про вічне протистояння Сходу і Заходу, вищість росіян, їхню культурно-історичну велич, цивілізаційне місіонерство по відношенню до сусідніх народів першочергового значення набуває здатність людства до спільного протистояння гібридній експансії Кремля, намаганням дискредитувати демократичні ідеали і загальнолюдські цінності, дегуманізувати сучасне суспільство, призвести його не тільки до фізичного, але і до духовного поневолення. На заваді агресивним планам рашистів лежать волелюбність і мужність українців, козацький дух захисників України, що живиться як патріотичними почуттями, так і передовими ідеями, людиноцентричними інноваціями західного світу. Однією з таких інновацій є військове лідерство, розкриттю духовного потенціалу якого присвячена пропонована розвідка.

Мета статті – проаналізувати теоретичні погляди на сутність і спрямованість військового лідерства, розкрити його духовний потенціал для особистісного і професійного розвитку військовослужбовців, подальшої професіоналізації української армії, кадрового зміцнення системи управління Збройних Сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи порушеної проблеми закладено у працях В. Алещенка, У. Бенніса, Р. Грінліфа, С. Кримського, Н. Крейга, В. Кременя, А. Нельсона, Г. Шевченко, К. Феррацці, Л. Фрая та ін. Значний внесок у розроблення теорії формування сучасного лідера, розвиток його духовного потенціалу належить таким дослідникам, як Е. Дент, А. Замулін, О. Нестуля, В. Михайличенко, Р. Мокслі, О. Романовський, В. Татенко, Д. Уорфф, М. Хігінс та ін. Висвітленню різних аспектів лідерської підготовки

присвячено розвідки Т. Кичкирук, І. Краснощок, В. Міляєвої, О. Савельєвої, Г. Салати та ін.

Провідного значення для нашого дослідження набувають філософські погляди на людину як носія духовності та духовність як наставницько-перетворювальне ставлення до інших людей. Ці фундаментальні ідеї набули обґрунтування у книзі С. Кримського «Заклики духовності XXI століття»: «Людина вже не вичерпується визначенням *homo sapiens*, бо воно абсолютизує ознаку володіння розумом. А це не тільки обмежує людяність самою лише характеристикою інтелектуально розвиненої особи, а й затьмарює необхідність поєднання у визначенні людини розумної та моральної як альтернативи машинному інтелекту. Людина є, насамперед, істотою, що має внутрішній світ, духовність, свою долю та зверненість до вищих цінностей» (Кримський, 2003, с. 5). Справжня духовність, на думку українського філософа, полягає в тому, щоб «служити іншим людям» (Кримський, 2002).

Застерігаючи від наслідування хибних тлумачень духовності і шляхів її досягнення, нав'язаних науці ідеологами тоталітаризму, С. Кримський слушно зауважив, що «сама по собі «вертикаль» ціннісного сходження асоціює дещо абсолютне. А те, що вважається абсолютним, є непідсудним та підкоряє всі наміри людини єдиній меті. Тим часом віра в якусь надмету породжує фанатизм, що є джерелом найстрашніших злочинів» (Кримський, 2003, с. 23). І запропонував сприймати полісистемність цілей як духовну альтернативу фанатизму та провідний принцип духовності XXI ст., пояснюючи це тим, що «жодна мета в жодній діяльності не може бути єдиною, винятковою», тому «вона повинна сполучатися з системою підцілей, як складових чинників здійснення головної мети» (там само, с. 24). Використаний філософом приклад для унаочнення власної ідеї видається нам важливою методологічною настановою для здобуття перемоги над рашизмом і досягнення в подальшому справжнього лідерства: «Навіть така мета, як перемога у війні, має підцілі: перемоги, але з найменшими жертвами, з найменшою витратою ресурсів, з мінімальною шкодою для культурного середовища. Подібний підхід і є адекватним цивілізації XXI століття» (там само).

Особливої уваги заслуговує заклик С. Кримського до збереження духовної ідентичності та суб'єктності нашої держави в умовах глобалізації: «...недоречно вимагати для нової України нової ідеології, яка термінологічно позначає класово витлумачену свідомість. Україна потребує своєї віковичної духовності, тієї духовності, що народилася в надрах греко-слов'янської цивілізації України-Русі, тієї духовності, яку втілювала Києво-Могилянська академія, загалом духовності, яка зробила Україну суб'єктом

світової історії» (Кримський, 2003, с. 6–7). Як слушно зауважує автор книги «Заклики духовності XXI століття», «кожна нація з необхідністю переломлює універсальне в своєму національному досвіді. Цей досвід і стосується формування духовності XXI століття» (там само, с. 10).

Методологічним орієнтиром у розкритті сутності ключового поняття «духовність» виступає філософська концепція людиноцентризму В. Кременя, який у передмові до монографії «Горизонт духовності виховання» переконливо доводить: «Свобода є у того, хто мислить і діє не в ізоляції від інших, а разом з іншими, у контексті цілісного буття, що об'єднує всіх. У цьому і полягає призначення та вищий смисл існування людини, яка є центром буття – природного, соціального, духовного» (Кремень, 2019, с. 10). Отже, за В. Кременем, найвищим сенсом існування людини є прагнення досягти досконалості, стати центром буття в різних його вимірах, зокрема і в духовному.

Актуальні проблеми духовної безпеки і духовного пробудження особистості порушуються у працях Г. Шевченко. Дослідниця переконливо доводить, що духовність становить найвищу цінність, спрямовану «на очищення людської природи, на просвітлення її душі, на гармонізацію життя людини і природи, на дотримання універсальних законів Всесвіту, на подолання своєї недосконалості, на володіння мистецтвом бути щасливим» (Шевченко, 2017, с. 362–363). З урахуванням жорстких реалій російської агресії проти України автор статті «Духовна безпека: духовна культура і духовні цінності сучасної людини» вказує на необхідність збереження духовної безпеки українців шляхом «наслідування національно-культурних традицій», їх примноження «духом відповідальності, віри в справедливість, людської гідності і чесності, високої моральності і краси» (там само, с. 367). Поділяємо думку Г. Шевченко про вагомість національної культури, науки, освіти і виховання в забезпеченні духовної безпеки, оскільки саме вони «підносять людину на вищий щабель її життєдіяльності, сприяють формуванню ціннісного світогляду, духовного світу, системи духовно-моральних ідеалів, які дозволяють особистості в будь-яких життєвих ситуаціях залишатися людиною духовною і впевнено тримати духовний стрижень» (там само, с. 367–368).

Фундатор теорії духовного лідерства американський учений Льюїс Фрай визначив духовне лідерство як таку позицію лідера, що «включає цінності, ставлення та поведінку, необхідні для внутрішньої мотивації себе та інших, щоб вони мали відчуття духовного виживання через покликання та членство» (Фру, 2003, р. 711). Практична реалізація духовного лідерства, за Л. Фраєм, потребує продуманої співпраці усіх зацікавлених сторін на шляху досягнення спільних завдань:

1) створення бачення, згідно з яким члени організації відчувають почуття покликання, оскільки їхнє життя має сенс і має значення;

2) створення соціальної/організаційної культури, заснованої на альтруїстичній любові, за якої лідери та послідовники мають щире турботу та вдячність як за себе, так і за інших, тим самим створюючи відчуття причетності, розуміння та цінності (Fry, 2003, p. 711).

Слідом за Л. Фраєм Е. Дент, М. Хігінс, Д. Уорфф підтвердили значимість теорії духовного лідерства для вдосконалення системи управління організаціями, довели наявність тісного зв'язку між лідерством і духовністю, сполучення яких «може значно сприяти підвищенню добробуту робочого місця, людства та навколишнього середовища» (Dent, Higgins, Wharff, 2006, p. 648).

Перевагу духовного лідерства зарубіжні дослідники вбачають у тому, що воно охоплює всі п'ять компонентів внутрішньої мотивації людини: покликання, членство, бачення, надію (або віру) та альтруїстичну любов (Fry, 2003; Sapta, et al., 2021). Духовне лідерство дозволяє лідерам налагодити довірливі відносини з підлеглими, підвищити їхню відповідальність і відданість організації (Sapta, et al., 2021).

На пріоритетності реалізації духовного потенціалу військовослужбовців в умовах розбудови сучасної української армії акцентує увагу В. Алешенко, адже саме духовність є потужним джерелом особистісного і суспільного розвитку, тією рушійною силою, яка здатна «компенсувати недосконалості інших підсистем військового потенціалу держави» (Алешенко, 2005, с. 20). Поділяємо думку дослідника про недоцільність сліпого копіювання зарубіжного досвіду військово-професійної підготовки, оскільки «новій армії держави потрібен не робот, не гладіатор і не камікадзе, а свідомий громадянин України, патріот, який готовий виступити на захист Батьківщини» (там само, с. 24). Звідси логічним видається твердження про нагальність системного підходу до розв'язання порушеної проблеми шляхом цілеспрямованого впливу на світогляд, інтелект, мораль і психіку захисників України.

На духовно-ціннісний характер лідерства вказують у своїх працях О. Пономарьов, Н. Крейг, К. Феррацці та ін. Зокрема Кейт Феррацці, засновник і голова компанії «Ferrazzi Greenlight», переконливо доводить, що «кожен працівник – від відділу пошти до керівництва вищої ланки – може бути лідером, використовуючи спільне зростання, щоб залучити до своїх зусиль однодумців. <...> Спільне зростання трансформує організації через *особисту* трансформацію. Воно закликає всіх в організації брати на себе лідерство у спільному партнерстві незалежно від підрозділу чи посади» (Феррацці, 2022, с. 17–18). До найважливіших принципів лідерства, за

К. Феррацці, належать кооперація, відкритість і гнучкість, служіння, радикальна інклюзія, відвертість. При цьому провідного значення автор книги «Неформальне лідерство» надає саме здатності лідера думати і дбати про підлеглих, допомагати їм досягати спільного успіху, тобто слугувати тим, хто цього потребує: «Це означає лідерство зі щедрістю духу та дії на користь іншої людини, а також вашої спільної місії чи цілей, які плануєте, розробляєте та реалізовуєте разом» (Феррацці, 2022, с. 102).

Американський бізнес-тренер і президент Інституту базового лідерства Нік Крейг указує на вагомість морально-етичного виміру лідерства, пояснюючи це тим, що кожен лідер розпочинає свій шлях з усвідомлення власного призначення, щоб утілити «можливе в реальність» (Крейг, 2019, с. 13). У такий спосіб автор книги «Лідерство починається з призначення» дійшов висновку про слугувальну місію лідера, носія і натхненника високої духовності: «Знаєте ви про це чи ні, ви вже служите людям у той унікальний спосіб, що змінює і вашу, і їхню реальність» (там само).

Розкриваючи феномен лідерства, вітчизняний дослідник О. Пономарьов зазначає, що становлення лідера зумовлено його особистісним розвитком, який передбачає усвідомлення та кристалізацію життєвих цінностей, свідомий вибір своєї життєвої позиції, стилю поведінки і спілкування з людьми (Пономарьов, 2015, с. 98). Крім того, ціннісний вимір лідерської діяльності набуває цілісного характеру, оскільки поширюється не лише на удосконалення аксіосфери Я-лідера, але і на особистісний розвиток його прибічників. Як слушно зауважує автор статті «Феномен лідерства у просторі соціальних цінностей», «істотне значення ціннісного простору як для розвитку феномена лідерства взагалі, так і для особистісного розвитку кожного конкретного лідера зокрема зумовлено тим, що сутністю цінностей постає певна суспільно-індивідуальна значущість об'єктів, явищ, ідей тощо для більшості людей, а самі цінності здатні відігравати функцію одного із спонукальних мотивів їх життєвої активності» (там само, с. 99).

Проведений аналіз публікацій засвідчив, що порушена проблема визнається багатьма дослідниками актуальною і перспективною внаслідок усвідомлення вагомого впливу духовного чинника на формування особистості сучасного лідера, необхідності «посилення аксіологічної ролі лідерства» (Розвиток лідерського потенціалу, 2017, с. 39). Разом з тим бракує спеціальних розвідок, присвячених дослідженню духовного потенціалу лідерства. Більшість дослідників зосереджується на вивченні лідерського потенціалу, але і тут спостерігається ціла низка проблем. Зокрема автори монографії «Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти» ототожнюють лідерський потенціал із лідерськими якостями і лідерською компетентністю (там само, с. 35–39).

При цьому слушно зазначається, що «лідерство постає не тільки носієм цих цінностей, а й джерелом появи та затвердження нових цінностей» (Розвиток лідерського потенціалу, 2017, с. 57), «справжні лідери... повинні уважно аналізувати характер і зміст ціннісних трансформацій з тим, щоб аргументовано доводити людям, що з них слід прийняти, а проти чого необхідно рішуче боротися. Тим самим вони зміцнюватимуть свій авторитет і реалізуватимуть лідерський потенціал» (там само, с. 59). В умовах російсько-української війни, що набула онтологічного сенсу, дослідження духовного потенціалу військового лідерства сприятиме кращому усвідомленню переваг демократичних цінностей у боротьбі з імперськими наративами російського олігархату.

Виклад основного матеріалу. Під духовним потенціалом військового лідерства розуміємо інтегральну єдність можливостей, які здатен реалізувати лідер завдяки цілісно сформованим у нього лідерським якостям: світоглядним, морально-етичним, емоційно-вольовим, інтелектуальним, культурно-естетичним, комунікативно-етикетним, наставницьким. Духовний потенціал формується у процесі цілеспрямованого навчання, розвитку і виховання на основі актуалізації лідерських здібностей, поглиблюється завдяки неперервній самоосвіті, саморозвитку і самовихованню лідера.

Військовий лідер відрізняється своїм *гуманістичним світоглядом*, який є людиноцентричним, характеризується зосередженістю на потребах і перспективах розвитку власного оточення – колег, підлеглих, друзів, знайомих. Такий лідер добре усвідомлює, що запорукою успішного виконання завдань є вмотивовані, підготовлені, згуртовані військовослужбовці. Тому не справа сама по собі, а людина, яка успішно виконує доручену справу, є найвищим цільовим пріоритетом у діяльності військового лідера, наділеного гуманістичним світоглядом.

Військове лідерство ґрунтується на безумовному моральному авторитеті лідера, погляди і поведінка якого відповідають найвищим морально-етичним принципам, ціннісним ідеалам військового колективу: військова честь і гідність, шляхетність, товариськість, взаємовиручка, духовна сила і міць.

Духовний потенціал військового лідерства можна уподібнити сонячній енергії, яка завдяки своїй вітальній силі притягує до себе, живить, надає поштовх до зростання та самопрояву. На відміну від сонячної лідерська активність відзначається *емоційно-вольовим та інтелектуальним характером*. За будь-яких обставин військовий лідер виступає для свого оточення джерелом стійкості, волі та оптимізму, креативності, впевненості у спільній перемозі над ворогом.

Справжній військовий лідер для зміцнення власної лідерської позиції опановує кращий *культурно-естетичний* досвід з метою побудови конструктивних міжособистісних відносин, посилення власного впливу на своїх послідовників. Начитаність військового лідера, його художньо-творчі інтереси та естетичні смаки формують у ньому ту особливу духовну силу, яка притягує однодумців, поживляє міжособистісну комунікацію, надає їй ціннісного характеру.

Духовний зв'язок лідера з його послідовниками досягається завдяки побудові конструктивної діалогічної *комунікації* з дотриманням відповідних етикетних норм і правил міжособистісної взаємодії у військовому колективі. Лідерська комунікація відзначається відкритим характером, багатоцільовим і різноплановим спрямуванням, чим забезпечує досягнення сукупності вагомих результатів (взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємодопомога тощо).

Запорукою міцного авторитету військового лідера, належного впливу на колег і підлеглих є його *наставницький хист*, здатність захоплювати передовими ідеями, забезпечувати ефективне поширення інновацій, надихати військовослужбовців на самоосвіту і самовиховання, неперервний загальнокультурний і професійний розвиток.

За своєю значимістю духовність і лідерство вінчають ієрархію цільових пріоритетів захисників України, адже завдяки названим цінностям вони скеровуються на досягнення найвищих життєвих і професійних цілей. Аксиологічний симбіоз духовності і лідерства вважаємо природним явищем для військових, специфіка службової і професійної діяльності яких вимагає вагомого смислового наповнення. Кожен військовослужбовець, готуючись до виконання завдань за призначенням, пов'язаних із величезним психофізичним навантаженням, важкими випробуваннями і загрозою смерті, повинен усвідомити глибокий моральний сенс власного обов'язку, відчуті свою причетність і відповідальність за досягнення перемоги над ворогом. Невипадково в Доктрині військового лідерства у Збройних Силах України наголошується на тому, що «військове лідерство засноване на єдиному розумінні ціннісних засад служіння українському народові, нормативних і етичних правил поведінки та стосунків між військовослужбовцями, взаємопідтримці, партнерстві, спільній меті» (Доктрина військового лідерства у ЗСУ, с. 11).

Військове лідерство органічно поєднує в собі внутрішню і зовнішню сфери життєдіяльності лідера. Якщо до внутрішньої сфери належать морально-ціннісні, когнітивно-рефлексивні, емоційно-вольові якості, то зовнішню сферу лідера утворюють праксеологічні здібності, які дозволяють реалізувати на практиці внутрішній лідерський потенціал. Нижче

пропонуємо авторське бачення структури військового лідерства, що охоплює три основних компоненти:

1. *Лідерство як цінність*: служити інтересам і перспективам розвитку військового колективу.

2. *Лідерство як покликання та потреба*: мати однодумців і послідовників; здобути авторитет у військовослужбовців, впливати на життєдіяльність військового колективу та громадську думку, отримати загальне визнання і пошану, допомагати колегам і підлеглим досягати успіху; відчувати власну значимість, впливовість і затребуваність.

3. *Лідерство як функція і дія*: об'єднувати колег і підлеглих навколо перспективних ідей і цілей, спрямовувати їх на злагоджену командну роботу; виховувати командний дух у діяльності військового колективу; генерувати нові ідеї і захоплювати ними інших; надихати, направляти, розвивати, радити і наставляти; забезпечувати досягнення позитивних змін і спільного успіху.

У визначенні сутності духовного потенціалу військового лідерства виходимо з таких концептуальних положень:

1. Духовність живиться пам'яттю про славне минуле українського народу, яку справжні лідери зберігають, наслідують і передають нащадкам: «Це героїчна боротьба нашого народу за свою державу, віру і культуру. Ця боротьба тяглась довго, і кінець-кінцем український народ був переможений, але чести своєї він не загубив. Захищаючи себе від диких кочовиків, він захищав й Європу з її християнською культурою. Це дає нам право на почесне місце серед народів Європи і на пошану від них. Крім того, український народ, будучи переможеним, не склав зброї, а продовжував і продовжує боротьбу. І знову ж таки він бореться фактично не тільки за себе, а і за інші народи, що перебувають у московській більшовицькій неволі. У цьому, між іншим, висока місія нашого народу і його високе покликання» (Ващенко, 2003, с. 14).

2. «...Духовність – це високоморальний образ життя людини, оповитий загальнолюдськими ідеалами, душевністю, високими духовними устремліннями» (Шевченко, 2017, с. 366). Саме тому військовий лідер виступає натхненником для своїх товаришів і підлеглих, уособленням стійкості, оптимізму й відданості справі, прикладом відповідального і сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків.

3. Духовність у військового лідера сполучає три ключових концепти: світоглядний (як цілесмилова категорія буття, наповненого сенсом служіння українському народу), мотиваційний (як спонування до постійного самовдосконалення) та діяльнісний (як активне, перетворювальне ставлення до себе і навколишнього світу).

4. «Духовний чинник в умовах бойових дій містить широкий спектр явищ: від розуміння та усвідомлення воїном цілей і відведеної йому ролі в бойових діях до сильної волі та відданості цінностям, за які ведеться боротьба, – до того, що необхідне для успішного виконання бойових завдань» (Алещенко, 2005, с. 20). Саме інтегральний характер духовності зумовлює комплексний підхід до її розвитку (поглиблення) у системі військового виховання.

Визначальна ознака справжнього лідерства полягає в тому, щоб передбачити майбутні виклики і загрози, спрямувати себе і команду на їх успішне подолання, збереження єдності та забезпечення спільного успіху. Чи зможе цього досягти духовно незріла людина, життєдіяльність якої обмежується задоволенням суто фізіологічних потреб і бажань? Звісно, ні. Ідуть за тими, хто випромінює активну позитивну енергію, підносить думки і прагнення на рівень заповітних мрій, надихає на плідну боротьбу, допомагає загартуватись і зміцнюватись не тільки фізично, але і духовно. Саме цим відзначається військове лідерство у Збройних Силах України, побудоване на ідеалах національної єдності, державотворення, самовідданого служіння українському народові.

Систему розвитку духовного потенціалу офіцерів-лідерів створено у Національному університеті оборони України, що реалізується в освітньому процесі провідного вітчизняного військового вишу в єдності формальної (навчальні заняття) і неформальної освіти (лідерські курси), виховної роботи (групові і масові виховні заходи). Під час освітньо-професійної підготовки курсанти (слухачі) вивчають узагальнений досвід російсько-української війни, що відображає найбільш показові приклади прояву військового лідерства і духовної зрілості, стійкості, самовідданості захисників України. Наприклад, за допомогою спеціально підготовленої літератури майбутні військові керівники-лідери реконструюють окремі знакові події з літопису російсько-української війни: подвиги Героїв України сапера окремого батальйону морської піхоти 35-ї окремої бригади морської піхоти Віталія Скакуна, який на початку російського вторгнення підірвав разом із собою Генічеський автомобільний міст, щоб зашкодити швидкому просуванню противника і забезпечити організований відхід власного підрозділу; командира батальйону 128-ї окремої Закарпатської бригади Андрія Літуна (позивний «Знавець»), який ціною власного життя забезпечив відхід підлеглих з-під шквального вогню рашистських танків та артилерії; командира роти 3-ї окремої танкової Залізної бригади капітана Сергія Пономаренка, який, ризикуючи своїм життям, організував евакуацію пошкодженого українського танка Т-72, внаслідок чого було врятовано екіпаж і бойову машину, а також захоплено два ворожих Т-80 (Вітченко та

ін., 2023, с. 79–83). Належне опанування зразків військового лідерства ЗСУ забезпечується добром відповідних технологій навчання і виховання (кейс-стаді, коучинг, воєнна гра тощо).

Духовна зрілість військового лідера передбачає не лише особистісну здатність до неперервного саморозвитку і самовдосконалення, але і готовність спільно зі своїми однодумцями створювати відкритий простір для довірливого спілкування, обміну креативним ідеями і передовим досвідом, натхненної служби (праці), що зміцнює командний дух і водночас спонукає кожного військовослужбовця до розкриття власного лідерського потенціалу. Стикаючись із проблемами об'єктивного і суб'єктивного характеру, він виявляє здатність вдало їх вирішувати із залученням колективу, гуртувати навколо себе на основі спільних ідеалів і цінностей, досягати в такий спосіб цілісності, міцності, стійкості, наполегливості в реалізації поставлених цілей.

Досягнення військовими лідерами духовної зрілості залежить від цілої низки умов: відкритості та прозорості лідерської діяльності, здорової конкуренції у військовому колективі, належної особистої мотивації до прояву лідерських здібностей, всебічної підтримки з боку вищого військово-політичного керівництва держави, продуманої методичної системи розвитку духовного потенціалу офіцера-лідера.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження обраної теми засвідчило її актуальність для подальшої професіоналізації української армії, зміцнення системи управління військами з використанням інноваційного потенціалу військового лідерства та дозволило дійти таких висновків:

1. У контексті російсько-української війни, спричиненої гострим конфліктом між різними системами аксіологічних координат, першочергового значення набуває проблема активізації духовного потенціалу військового лідерства, пов'язана як з удосконаленням аксіосфери Я-лідера, так і особистісним духовним розвиток його послідовників. Перевагами духовного лідерства виступають посилена внутрішня мотивація особистості, спрямованість на налагодження довірливих міжособистісних відносин, підвищення персональної відповідальності та відданості загальним інтересам.

2. Духовний потенціал військового лідерства інтегрує можливості, які здатен реалізувати лідер завдяки цілісно сформованим у нього лідерським якостям: світоглядним, морально-етичним, емоційно-вольовим, інтелектуальним, культурно-естетичним, комунікативно-етикетним, наставницьким.

3. Духовна зрілість, міць і стійкість військового лідера є результатом його саморозвитку та самовиховання, тісної співпраці з колективом, що будується на основі довірливого спілкування, обміну креативними ідеями, передовим досвідом, натхненної служби (праці) та зміцнює командний дух, спонукає кожного військовослужбовця до розкриття власного лідерського потенціалу.

Перспективи подальших досліджень за визначеним напрямком убачаємо в розробленні технологічного підходу до розвитку духовного потенціалу військових лідерів, у розкритті андрагогічних особливостей духовного саморозвитку військовослужбовців.

Література

1. Алещенко В. І. Проблеми реалізації духовного потенціалу на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України. *Наука і оборона*, 2005. № 4. С. 19–24.
2. Вашенко Г. Твори. Т. 5: Хвороби в галузі національної пам'яті. Київ : Школяр – «Фада» ЛТД, 2003. 336 с.
3. Вітченко А., Осьодло В., Поздишев С., Телелим В. Гуманітарний вимір російсько-української війни : монографія. Київ : НУОУ, 2023. 228 с.
4. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України. Головне управління персоналу Генерального Штабу Збройних Сил України, 2024 (січень). URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viys-kovoho_liderstva_v_Zbroynykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf (дата звернення: 26.05.2024).
5. Крейг Н. Лідерство починається з призначення ; пер. з англ. Харків : Ранок, 2019. 240 с.
6. Кремень В. Духовність і цінності буття людини. *Горизонт духовності виховання* : колективна монографія ; укл. Й. Кевішас та О. Отич. Вільнюс : Zuvendra, 2019. С. 9–11.
7. Кримський Сергій. «Принципи духовності XXI століття». *День*, 2002. № 210 (15 листопада). URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/serhiy-krymskyy-rnytsury-dukhovnosti-khkh-stolittya> (дата звернення: 28.05.2024).
8. Кримський С. Б. Заклики духовності XXI століття. З циклу щорічних пам'ятних лекцій імені А. Оленської-Петришин, 2002 р. Київ : ВД «КМ Академія», 2003. 32 с.
9. Орлів М. С. Розвиток лідерського потенціалу керівника сфери державного управління : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.
10. Пономарьов О. С. Феномен лідерства у просторі соціальних цінностей. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2015. № 3. С. 93–101.
11. Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти : монографія; за ред. О. Г. Романовського та О. С. Пономарьова. Харків : ФОП Мезіна В.В., 2017. 292 с.

12. Романовський О., Михайличенко В., Семке Н. Духовний розвиток лідера – необхідна умова його еволюції. *Лідер. Еліта. Суспільство*, 2021. №1. С. 34–42. DOI: 10.20998/2616-3241.2021.1.03
13. Феррацці К. Неформальне лідерство. Як надихати команду та досягати результатів ; пер. з англ. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 224 с.
14. Шевченко Г. П. Проблема духовного пробудження особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2021. Вун. 2 (101). Ч. 1. С. 284–297.
15. Шевченко Г. П. Духовна безпека: духовна культура і духовні цінності сучасної людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2017. Вун. 3 (78). С. 361–373.
16. Dent E. B., Higgins M. E., Wharff D. M. Spirituality and leadership: An empirical review of definitions, distinctions, and embedded assumptions. *The Leadership Quarterly*, 2006, 16. 625–653.
17. Fry L. W. Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 2003. 14, 693–727.
18. Sapta I. K. S., Rustiarini N. W., Kusuma I. G. A. E. T., Astakoni I. M. P., Nazarian A. Spiritual leadership and organizational commitment: The mediation role of workplace spirituality. *Cogent Business & Management*, 2021, 8 (1). DOI: 10.1080/23311975.2021.1966865

References

1. Aleshchenko, V. I. (2005). Problemy realizatsii dukhovnoho potentsialu na suchasnomu etapi rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy [Problems of realization of spiritual potential at the current stage of development of the Armed Forces of Ukraine]. *Nauka i oborona*. № 4. S. 19–24 (ukr).
2. Vashchenko, H. (2003). Tvory. T. 5 : Khvoroby v haluzi natsionalnoi pamiaty [Works. T. 5: Diseases in the field of the national memory]. Kyiv : Shkoliar – “Fada” LTD (ukr).
3. Vitchenko, A., Osodlo, V., Pozdyshev, S., Telelym, V. (2023). Humanitarnyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny [Humanitarian dimension of the Russian-Ukrainian war]: monohrafiia. Kyiv : NUOU (ukr).
4. Doktryna viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Doctrine of military leadership in the Armed Forces of Ukraine] (2024). Holovne upravlinnia personalu Heneralnogo Shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy. Retrieved from: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viiskovoho_liderstva_v_Zbroinykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf (date of appeal: 26.05.2024) (ukr).
5. Kreig, N. (2019). Liderstvo pochynaietsia z pryznachennia [Leadership begins with purpose]; per. z anhl. Kharkiv : Ranok (ukr).
6. Kremen, V. (2019). Dukhovnist i tsinnosti buttia liudyny [Spirituality and values of human existence]. *Horyzont dukhovnosti vykhovannia* : kolektyvna monohrafiia; ukl. Y. Kevishas ta O. Otych. Vilnius : Zuvedra. S. 9–11 (ukr).

7. Serhii Krymskyi: “Pryntsypy dukhovnosti XXI stolittia” [“Principles of spirituality of the 21st century”] (2002). *Den. № 210* (15 lystopada). Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/serhiy-krymskyi-pryntsypy-dukhovnosti-khkh-stolittya> (date of appeal: 28.05.2024) (ukr).
8. Krymskyi, S. B. (2003). *Zaklyky dukhovnosti XXI stolittia* [Calls for spirituality of the 21st century]: 3 tsykladu shchorichnykh pamiatnykh lektsii imeni A. Olenskoï-Petryshyn, 2002 r. Kyiv : VD “KM Akademiia” (ukr).
9. Orliv, M. S. (2017). *Rozvytok liderskoho potentsialu kerivnyka sfery derzhavnogo upravlinnia* [Development of the leadership potential of the head of the sphere of public administration] : navch. posib. Kyiv : DP “NVTs “Priorytety” (ukr).
10. Ponomarov, O. S. (2015). Fenomen liderstva u prostori sotsialnykh tsinnosti [The phenomenon of leadership in the space of social values]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy. № 3*. S. 93–101 (ukr).
11. *Rozvytok liderskoho potentsialu natsionalnoi humanitarno-tekhnicnoi ta upravlinskoï elity* [Development of the leadership potential of the national humanitarian-technical and managerial elite] (2017) : monohrafiia ; za red. O. H. Romanovskoho ta O. S. Ponomarova. Kharkiv : FOP Mezina V.V. (ukr).
12. Romanovskiy, O., Mykhailychenko, V., Semke, N. (2021). *Dukhovnyi rozvytok lidera – neobkhidna umova yoho evoliutsii* [Spiritual development of a leader is a necessary condition for his evolution]. *Lider. Elita. Suspilstvo. № 1*. C. 34–42. DOI: 10.20998/2616-3241.2021.1.03 (ukr).
13. Ferratstsi, K. (2022). *Neformalne liderstvo. Yak nadykhaty komandu ta dosiahaty rezultativ* [Informal leadership. How to inspire a team and achieve results] ; per. z anhli. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia” (ukr).
14. Shevchenko, G. P. (2021). *Problema dukhovnoho probudzhennia osobystosti* [The problem of spiritual awakening of the personality]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. Vyp. 2 (101). Ch.1*. S. 284–297 (ukr).
15. Shevchenko, G. P. (2017). *Dukhovna bezpeka: dukhovna kultura i dukhovni tsinnosti suchasnoi liudyny* [Spiritual security: spiritual culture and spiritual values of a modern man]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. Vyp. 3 (78)*. S. 361–373 (ukr).
16. Dent, E. B., Higgins, M. E., Wharff, D. M. (2006). Spirituality and leadership: An empirical review of definitions, distinctions, and embedded assumptions. *The Leadership Quarterly, 16*. 625–653 (eng).
17. Fry, L. W. (2003). *Toward a theory of spiritual leadership. The Leadership Quarterly, 14*. 693–727 (eng).
18. Sapt, I. K. S., Rustiarini, N. W., Kusuma, I. G. A. E. T., Astakoni, I. M. P., & Nazarian, A. (2021). *Spiritual leadership and organizational commitment: The mediation role of workplace spirituality. Cogent Business & Management, 8(1)*. DOI: 10.1080/23311975.2021.1966865 (eng).

SPIRITUAL POTENTIAL OF MILITARY LEADERSHIP**A. O. Vitchenko**

The article is devoted to the study of modern scientific views and approaches to the realization of the spiritual potential of military leadership as a leading factor in the personal and professional development of servicemen, further professionalization of the Ukrainian army, and personnel strengthening of the management system of the Armed Forces of Ukraine. The theoretical foundations of the raised problem are analyzed, the problematic issues of the development of military leadership as a driving human-centric innovation, the practical embodiment of the spiritual potential of a military leader in the conditions of the Russian-Ukrainian war are actualized.

The author of the article defined the essence of the spiritual potential of military leadership, which is an integral unity of opportunities that the leader is able to realize thanks to his integrally formed leadership qualities: worldview, moral-ethical, emotional-volitional, intellectual, cultural-aesthetic, communicative-etiquette, mentoring. The isolated components were briefly analyzed and it was found that the spiritual potential is formed in the process of purposeful training, development and upbringing based on the actualization of leadership abilities, deepens thanks to continuous self-education, self-development and self-education of a military leader. Using the example of a leading military university of Ukraine, the system of developing the spiritual potential of leader officers is characterized, which integrates formal (educational classes) and informal education (leadership courses), educational work (group and mass educational events) with cadets and students of the National Defense University of Ukraine. It is emphasized separately that the spiritual maturity of a military leader is revealed in his willingness, together with his like-minded people, to create an open space for trustful communication, exchange of creative ideas and advanced experience, inspired service (work), which strengthens the team spirit and at the same time encourages each serviceman to reveal his own leadership potential. The main conditions for achieving spiritual maturity by military leaders are formulated.

Keywords: *military leadership, military servicemen, spiritual maturity, spiritual values, spiritual potential, spirituality, Armed Forces of Ukraine.*

Вітченко Андрій Олександрович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Національного університету оборони України (м. Київ, Україна). E-mail: vitan2017@ukr.net

Vitchenko Andrii Oleksandrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Sciences of the National Defense University of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: vitan2017@ukr.net